

VERKLIGHETEN 1
(Kolumn ÅU 14.9.00)
Lars Hertzberg

Genom filosofins historia har striden böljat mellan realister och antirealister, mellan dem som anser att verkligheten är vad den är oberoende av vår förståelse av den och dem som menar att det inte finns någon av tanken eller språket oberoende verklighet. _Platon_ är en förebild för realisterna, _Hegel_ den mest kända antirealisten.

Det är intressant att följa med de två ståndpunkternas växlande öden. När jag började undervisa filosofi vid början av 70-talet var det realismen som gällde bland politiskt engagerade studenter. Att förneka existensen av en oberoende verklighet kallades idealism, och betraktades som en borgerlig fördom: det var ett försök att smussa undan klasskampens realiteter och bortförklara arbetarklassens objektiva intressen. Idag är det realismen som blivit borgerlig, filistinsk. Den anses vara ett försök att få världen att framstå som entydig och att utestänga alternativa, subversiva betraktelsesätt som kan tänkas rubba den bestående ordningen. Realismen anses också vara nära förbunden med en naturvetenskaplig världsbild.

Har då studenternas världsbild revolutionerats under de gångna trettio åren? Det tror jag inte. Det som har hänt är snarare att igenkänningstecknen har bytts ut. I praktiken är det nämligen inte så stor skillnad mellan realister och antirealister – liksom det inte spelar så stor roll om finska landslaget spelar i vita eller blå skjortor, så länge alla spelar i samma skjortor. Debatten mellan realister och antirealister är i grunden tomt prat, av det slag som gett filosofin ett dåligt namn. Det är en debatt som bara kan hållas vid liv så länge man låter bli att erkänna att man talar förbi varandra, som i en debatt kring gårdsgård och prästgård. Eller kring den eviga frågan om glaset är halvfullt eller halvtomt.

Det är en lek med språket som går ut på att man låtsas mena det som vanligen menas med ett ord, men ändå inte gör det.

När _Samuel Johnson_ fick höra talas om att biskop _Berkeley_ hade bevisat att yttervärlden inte har någon oberoende existens, sparkade han med all kraft till en stor sten och utropade: "Jag vederlägger honom så!" _Sir Karl Popper_ gjorde för sin del bruk av ett liknande argument när han påstod att bomben över Hiroshima bevisade att

realisternas tolkning av elementarpartikelfysiken var korrekt. Båda försöken var ett slag i luften, eftersom antirealisterna aldrig hävdade att man inte skulle få ont om man sparkar till en sten, eller att en kedjereaktion bland kärnpartiklar inte skulle leda till en verklig explosion. Allt Johnson och Popper lyckades bevisa var att den ståndpunkt man intar i frågan inte har några egentliga konsekvenser. Skillnaden mellan realism och antirealism är en fråga om vilket språkbruk man föredrar.

*

När vi konstaterar att himlen är blå, gör vi då ett konstaterande som är beroende eller oberoende av mänskliga konventioner? Det låter som om detta var en djup och viktig fråga, men i själva verket är frågan poänglös. Här finns ingenting att undra över som vi inte redan vet. Givetvis skulle vi inte kalla himlen blå om vi inte hade ett språk där ordet "blå" ingår och används som det används i vårt språk. Vi hade inte behövt ha detta ord, men vi har det. Å andra sidan är det ingen som tror att himlen fick färg eller ändrade färg när människor började använda ordet "blå".

Eller hur är det å andra sidan med ett begrepp som "naturlig hamn"? Vad som utgör en naturlig hamn beror på väder och vind och strandförhållanden, men också på de båtar vi använder och de krav vi ställer på en hamn. Hur vi talar om olika sidor av verkligheten uttrycker ett komplicerat samspel mellan det liv vi lever och den värld vi lever i.

*

En del naturvetare och analytiska filosofer har kommit antirealisterna till mötes genom att försvara den fyrkantiga realism som de har gjort till sin måltavla. Konfrontationen blev särskilt påtaglig i den debatt som följde på ett tilltag av den amerikanske fysikern _Alan Sokal_. Han lyckades för några år sedan lura en av antirealisternas tidskrifter att på fullt allvar publicera en artikel han hade skrivit på skämt. Avslöjandet togs som ett bevis på att antirealismen var rena humbugen. Realisternas triumf hade nära nog infantila drag. Fysikern _Steven Weinberg_ ansåg att det hela var ett bevis för den "vetenskapliga världsåskådningens" förträfflighet. En av grundtankarna i denna världsåskådning är enligt honom att naturlagarna är lika verkliga som stenarna på marken – en i sanning bisarr jämförelse: får man ont i foten när man sparkar till en naturlag? Den intressanta

frågan när det gäller naturlagarna är ju inte om de är verkliga utan om de är sanna, en egenskap som svårligen kan tillskrivas stenarna på marken.

Till antirealismens främsta gurer hör _Umberto Eco_ i Italien, _Richard Rorty_ i USA och _Jacques Derrida_ i Frankrike. Eco har ungefär deklarerat att verkligheten kommer till genom våra tolkningar av den. Så det som gör något till ett blomkålshuvud är det faktum att vi tolkar det vi ser som ett blomkålshuvud. Men vi går inte normalt omkring och tolkar vår värld. Jag behöver inte _tolka_ blomkålen jag köper som en blomkål, ifall det inte råkar vara ett särdeles egendomligt exemplar.

En brittisk filosof som ville dra en lans för realismen deklarerade gentemot Eco att inte bara föremålen utan också kategorierna finns "i världen". Jag vet inte om han menade att kategorin blomkål finns ute på åkern där blomkålen växer. Och vad händer när vi äter upp blomkålen – äter vi samtidigt upp begreppet blomkål? Det hela utformar sig till en dialog mellan blinda och döva. Ett försök att bekämpa metafysik med metafysik.

*

Rivaliteten mellan realister och antirealister har i allt högre grad blivit ett ofruktbart ställningskrig. Man försöker överträffa varandra i tanklöshet, slänger slagord mot varandra i stället för att försöka träda in i en dialog. _C. P. Snow_ gjorde på 50-talet sitt berömda uttalande där han talade om klyftan mellan humaniora och naturvetenskap som en klyfta mellan två kulturer. En mera träffande beskrivning av dagens situation vore att tala om en klyfta mellan två barbarier.